

Sterk als de dood is de liefde

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Hooglied 7,1 - 8,14

2^e schriftlezing: 1 Johannes 4, 7-12

3^e schriftlezing: Johannes 2, 1-11

Inleiding

Hooglied is liefdespoëzie. Dat deze gedichten in de bijbel staan is te danken aan lezers die geraakt werden, niet alleen wat betreft de liefde tussen mensen, maar ook waar het ging om hun liefde tot God. Sterker, mensen hebben zich geliefd gevoeld niet vanwege hun onberispelijkheid, maar voluit als persoon. Kan het een 'osmotische liefde' zijn? Dat wil zeggen, gaat het dan om een wederzijds doordringende liefde tussen God en mens onlosmakelijk verbonden met de liefde tussen mensen onderling?

Ooit ging het 'eenvoudigweg' om de liefde tussen een meisje en een jongen. Daar is van alles bijbedacht. Maar het allegorische gebruik van Hooglied is het probleem niet. Het exclusief vergeestelijkend Bijbellezen is wel een probleem. Dan wordt het lichamelijke veronachtzaamd. Dat kan niet goed uitpakken.¹ Dit is de laatste van vijf diensten met het Hooglied als thema.

Thema: Sterk als de dood is de liefde.

Gemeente van Christus,

het is de climax van het boek.² Het is de enige keer in het hele Hooglied dat God wordt genoemd. Maar wij hebben het niet gehoord. In de Nieuwe Bijbel Vertaling uit 2004 is de verwijzing naar God, mijns inziens jammer genoeg, weg vertaald. Immers er staat nu:

De liefde is een vlammend vuur,
een laaiende vlam.³

Er is een hele discussie onder geleerden over een woord voor vlammen dat hier staat en dat slechts eenmaal in de bijbel voorkomt en dat als laatste lettergreep de naam van God in zich zou hebben.⁴ De discussie gaat er over of hier echt een verwijzing naar God wordt bedoeld, wat dus uniek zou zijn in Hooglied, of dat er meer neutraal een aanduiding van heftigheid wordt bedoeld. Dan zou de vertaling van 'steekvlam', 'vurige vlammen' of een 'laaiende vlam' terecht zijn.

Hoe je dit uiteindelijk ook vertaalt, de poëtische tekst van Hooglied is ontvankelijk voor meerdere interpretaties en lijkt pas in context, dat wil zeggen in een concrete situatie werkelijk te kunnen worden verstaan. Je zou kunnen stellen dat menselijke liefde op

de een of andere manier altijd, wanneer deze oprecht is, een participatie is in Goddelijke liefde, of dat nu wel of niet expliciet wordt gemeld. Dat laatste is dan niet belangrijk. Daar lijkt het ook in de eerste Johannesbrief op uit te lopen, waar gezegd wordt: God is liefde. Meteen hebben allerlei lezers gewaarschuwd dat dit nooit mag worden omgedraaid, zodat je zou kunnen zeggen: Liefde is God. Maar in het Hooglied lijkt dit juist wel te gebeuren. Dat fascineert. Waar echte liefde is, daar is op z'n minst een ingang tot God.⁵

Voor welke vertaling je ook kiest, deze tekst is in ieder geval zeer geliefd bij bruidsparen. Ik heb hem al vaak gelezen bij inzegeningen van huwelijken en ik denk terecht. Het is een prachtige tekst. Hoe je hem ook vertaalt, een feit blijft dat het in Hooglied acht hoofdstukken lang over de liefde kan gaan op indrukwekkende wijze en dat gebeurt zonder dat de liefde steeds maar moet worden gelegitimeerd. In Hooglied hoeft de liefde niet te worden goedgekeurd door autoriteit van buiten. De godsdienst of religieuze woorden zijn niet nodig om te laten zien waar het om gaat. Ook de ethiek en de moraal, zo van wat goed is en wat hoort, zij blijven ondergeschikt, zo niet volledig achterwege in het Hooglied.⁶ De liefde heeft een eigen taal. Die taal is waarachtig en inclusief. Die gaat meteen overal over en heeft het niet nodig officieel te worden goedgekeurd van buitenaf. Sterker nog, de liefde zelf legitimeert juist, omgekeerd, de kwaliteit van ethiek, moraal en religie. Als de liefde niet meedoet, stelt het allemaal niets voor. Zo worden woorden onbetrouwbaar. Dat hebben wij vorige week in het loflied van de apostel Paulus op de liefde duidelijk gehoord.⁷

Ook vandaag horen wij dergelijke woorden, in de eerste Johannesbrief. Ook nu is de context doorslaggevend voor de betekenis van de woorden. Laat ik concreet worden. In 1996 heb ik vier preken over deze brief gehouden over de liefde.⁸ Het was de tijd van de sluiting van de Zuiderkerk. Op 8 september 1996 hebben we daar onze laatste dienst gehouden. Wie het heeft meegemaakt zal het zich herinneren, ik in ieder geval wel. Wat hadden wij die woorden van liefde toen hard nodig! En laten we eerlijk zijn: Die woorden kunnen nergens worden gemist, in een wereld, waarin het onbegrip groot is, waar mensen zich telkens weer bedreigd voelen, een wereld gedreven

door ellebogenwerk. De eindeloze drift van mensen elkaar te verdringen en vooraan te willen staan is zo groot. Maar door begeerte wordt het goede van de schepping niet genoten. Het verhaal van de liefde, dat gaat dus niet alleen over een bruid en een bruidegom.

Er zijn uitleggers die het hele Hooglied hebben verstaan als louter bruids- en huwelijksliefde.⁹ Dat lijkt me niet terecht. Het is niet inclusief genoeg. Het gaat in Hooglied om de liefde zelf, niet om het huwelijk. Als je zo Johannes 2 leest over de Bruiloft te Kana, ook een geliefde tekst bij trouwerijen, krijgt het wonder van het water dat wijn wordt wel een heel bijzondere betekenis. De vreugde van het feest van de liefde zelf heeft de hoogste prioriteit. Dus hoe belangrijk het huwelijk ook is, tenslotte is het niet meer dan een hulpmiddel, zo u wilt een mandaat of een mogelijkheid aan mensen verleend, ten dienste van de liefde.

De fatsoensnormen kunnen dan ondergeschikt zijn, zelfs in het Hooglied kunnen ze niet compleet worden genegeerd. De wens van het meisje dat hij haar broertje was, kan natuurlijk niet letterlijk worden genomen.¹⁰ Waar het waarschijnlijk oorspronkelijk om gaat is dat in het oude Midden Oosten een meisje slechts met haar broer vrij om mocht gaan. Alleen zijn met een andere man dan een familielid was en is in veel culturen nog steeds, uitgesloten. Maar er is nog iets anders. In de oude godenwereld worden ook goden die elkaars geliefden zijn, vaak als broer en zuster afgebeeld.¹¹ Ergens wordt daarin uitdrukking gegeven aan een intense zielsverwantschap, die maakt dat geliefden bij elkaar ook figuurlijk kunnen thuiskomen als in hetzelfde gezin. Zij begrijpen elkaar met een half woord. Zij zijn onlosmakelijk verbonden. Zij beseffen wat de ander denkt, voordat hij het heeft gezegd. Het is als in Psalm 139:

Geen woord ligt op mijn tong,
of u, Heer, kent het ten volle.¹²

Iedereen weet, dit is heel bijzonder. Een liefdesrelatie van volledig begrip spreekt onder mensen nooit vanzelf. Ten diepste blijf je als mens altijd alleen. Geliefden zijn immers van nature vreemden voor elkaar. Hebben zij elkaar een tijd niet gezien, dan is het nodig dat zij elkaar opnieuw leren kennen. Daarom is haar verlangen dat hij zou zijn als haar broer zo aangrijpend. Een vreemdeling blijkt een zielsverwant te zijn, zo nabij dat hij meebeweegt in haar eigen vervreemding van zichzelf. Verenigd met hem leert zij zichzelf opnieuw kennen. Door van hem te houden kan zij houden van zichzelf. Zo kan het zijn dat zij kan wensen zijn denkbeeldige zuster te zijn en samen thuis te komen in het huis van de moeder, waar zij samen kruidige wijn zouden drinken.¹³ Het samen consumeren van de wijn staat symbool voor de onderlinge nabijheid in liefde, al

zijn ze nog zo verschillend. Dit is de vervulling van een diep verlangen van mensen elkaar nabij te zijn in een verwarrende wereld. Samen wijn drinken aan één Tafel in ons gezamenlijk ouderlijk huis, is dat ook niet wat wij hier straks zullen doen als wij hier de Maaltijd zullen vieren?

Het is velen opgevallen. Er is in Hooglied geen 'verhaal' met een kop en een staart. Het is niet zo van, na vele verwikkelingen, dat er een slothoofdstuk komt waar boven kan staan: Eind goed al goed.¹⁴ Er is een bepaalde tijdloosheid, waarin een aantal anekdotes, avonturen en beschrijvingen van liefde, van verlangen, van afstand en nabijheid, op elkaar volgen als een cyclisch, dat is een zich telkens weer herhalend spel, net als het echte leven.

Zo opgevat is je geliefde te vergelijken met een heuvelig landschap dat je al dwalende verkent. Inderdaad, zo is hoofdstuk 7 te lezen. In het lichaam van zijn vriendin wordt het beloofde land benoemd, het land van melk en honing,¹⁵ moeder aarde zelf als vrouwelijk tegenbeeld van God als Schepper.¹⁶ Dat landschap moet omwille van de schoonheid worden wakker gekust. Het slaapt. Of is het dood? Liefde is een ontwaken van bewustzijn. Maar het is ook een terugkeer naar de puurheid van de geboorte. Het is in die zin een wedergeboorte, een wederopstanding van de schepping. Dat is wat het voorjaar en verliefdheid met elkaar te maken hebben. 'Schepping' zeggen tegen de aarde, betekent geloven in wedergeboorte, in eindeloze vernieuwing, ja in eeuwig leven. Tegelijk maakt juist deze benadering ons bewust van onze kwetsbaarheid, ja zelfs van onze sterfelijkheid. Zo is liefde het voorspel op de ontmoeting met de dood.¹⁷ Ik lees:

Sterk als de dood is de liefde,
beklemmend als het dodenrijk de
hartstocht.¹⁸

Julie kennen de sprookjes. Er is schoonheid die dood lijkt. Doornroosje, Sneeuwwitje, zij worden wakker gekust. In de kus ontwaakt het zelfbewustzijn.¹⁹ Dat zelfbewustzijn kan niet gemist worden. Leven op het scherp van de snede, is leven dat weet van de dood.

'Ik geloof in een leven vóór de dood,' misschien kent u die platte leus. De tegenstelling wordt gesuggereerd, dat er ook mensen zouden zijn die uitsluitend geloven in een leven na de dood en daar al hun kaarten ten onrechte op hebben gezet, misleid als zij zijn door de kerk. Je kunt de kreet regelmatig horen in reclamespotjes op de radio: 'Ik geloof in een leven vóór de dood.' Het is enorm jammer dat het Humanistisch Verbond zich tot een dergelijke domme propaganda heeft laten verleiden, alsof gelovige mensen wanneer zij rekening houden met een leven na de dood, niet

zouden geloven in de waarde van een leven vóór de dood. Vanzelfsprekend kan niemand, atheïst, gelovige of wat dan ook, door zijn of haar verstand geleid een zinnig woord zeggen over de letterlijkheid van al dan niet leven na de dood. Natuurlijk is het menselijk gesproken onwaarschijnlijk dat er leven is na de dood. Maar de bedenkers van dergelijke antireligieuze teksten geven er blijk van zich helemaal niet te hebben verdiept in de vele manieren waarop de gedachte aan de dood onder de macht van Gods liefde door mensen kan worden beleefd. Het is juist door het geopende perspectief op eeuwig leven in Gods hand, dat het leven vóór de dood in betekenis wint. Gestorven mensen toevertrouwen aan Gods eeuwige barmhartigheid doet iets wezenlijks juist met de betekenis van het leven vóór de dood.²⁰

Sterk als de dood is de liefde. Het staat in hetzelfde vers als de vuurvlam van God, die zo moeilijk te vertalen is.²¹ Ik geloof niet dat ik deze tekst kan uitleggen. Die illusie heb ik niet. Waar het in ieder geval niet om gaat is het ontkennen van de dood. Juist door de dood serieus te nemen, beseffen wij hoe ongeloofelijk waardevol de liefde is.

In 'De kus' van Gustav Klimt zien we menselijke liefde op een hoogtepunt. Iemand heeft hier het woord

'osmose' bij bedacht.²² Op zijn eigen, overdadige manier, heeft Klimt geprobeerd te onthullen wat liefde is. Er gebeurt iets dat boven hen uit gaat. Hun leven wordt onder een macht gesteld.²³ Het toevallige, het persoonlijke, de kwetsbaarheid, de eindigheid, het is er allemaal, maar er is nog meer dan dat wanneer zij zich in volledig vertrouwen naar elkaar toewenden. Zij komen tot zichzelf, door en aan elkaar. Dit is niet alleen voor het huwelijk, maar voor het leven de sleutel. Zo geven mensen niet alleen aan elkaar maar aan het hele leven, ja aan de hele wereld, een gouden glans.²⁴ Amen.

Uitzending en zegen

Als u van hier gaat, weest gezegende mensen. Ons leven in de wereld is eindig, maar in Gods hand is dat geen bron van zorg maar van zegen. Het zijn goede gaven verbonden zijn aan leven in zijn naam, die hij ons wil schenken. Liefde uitgedeeld in opdracht van deze God, is bestemd om te groeien en aan de wereld de gouden glans van de schepping terug te geven.

De Here zegene u en behoede u;
de Here doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig;
de Here verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Amen.

Noten

¹Cf. Horst, W. ter, *Eerherstel van de liefde*, Kampen 1992, 133.

²Alter, R. and F. Kermode (eds.), *The Literary Guide to the Bible*, Cambridge MA 1987, 317: 'The flame turns substance into energy [...]. It is a metaphor for poetry, the fusion of the phenomena of the world in the voice and vision of the poet. The lovers ignite the divine flame between them. In this way, love is as strong as death, an assertion that could be understood facily as referring to generation, or to the transcendence of a brief moment, in which all time and all creatures participate and find their value, over transience.'

³Hooglied 8,6c

⁴Dus een zgn. 'hapax legomenon', nl.: 'sjalhebetyah', wat in de NBG 1951 vertaald werd als 'een vuurgloed des Heren', maar in de NBV dus als een laaiende vlam. Pope, 670-671. Zie ook: *The Anchor Bible Dictionary*, VI, 154.

⁵Cf. het op 18 augustus aangehaalde lied 'Ubi caritas, deus ibi est.' (Waar liefde is, daar is God.)

⁶Miskotte, K.H., *Verzameld werk*, 8, *Als de goden zwijgen. Over de zin van het Oude Testament*, Kampen 1983, 211.

⁷1 Korintiërs 13

⁸J.A. Zeilstra, Woorden van liefde. Vier preken bij de eerste Johannesbrief, Middenwijk Hilversum, 25 augustus - 15 september 1996.

⁹Bijv. Pinchas E. Lapide, verwijzing in: Beek, M.A. *De prediking van het Oude Testament, Prediker/Hooglied*, Nijkerk 1984, 202.

¹⁰Cf. Hooglied 4,1; 5,1 en 8,1.

¹¹Pope, M.H., *The Anchor Yale Bible*, 7C, *Song of Songs*, New Haven/London 1977, 657

¹²Psalms 139,4

¹³Cf. *The Literary Guide to the Bible*, 311. Cf. Groot, G., *Moderne Franse filosofen, Een hoorcollege over Franse denkers in de 20^e eeuw*, Home Academy, hoorcolleges op audio cd, 2010, cd 5. Kristava, J., *Strangers to ourselves*, New York 1991. Zie ook: Barthes, R., *Uit de taal van een verliefde* (1977), vert. D. van den Broek, Utrecht 2002, 73-76: Eenwording.

¹⁴Over de plaats van het huwelijk in het (literaire) verhaal, zie: Leerssen, J., *Literatuurgeschiedenis. Een hoorcollege over de geschiedenis van de Europese letteren*, Home Academy Hoorcolleges op audio cd, 2006, cd 6. Leerssen laat zien hoe de plaats van het huwelijk in de roman in de 19^e eeuw verschuift van het einde naar het midden. Cf. Flaubert, G., *Madame Bovary*, Paris 1856.

¹⁵Cf. Hooglied 4,11. *The Literary Guide to the Bible*, 314.

¹⁶*The Literary Guide to the Bible*, 314-315. De koning als echtgenoot van het Rijk is in het Oosten een oude metafoor, die zelfs nog werd gebruikt in de propaganda van President Mubarak van Egypte, waarbij Egypte naast Mubarak werd afgebeeld als mooie vrouw.

¹⁷*The Literary Guide to the Bible*, 314.

¹⁸Hooglied 8,6b

¹⁹'In de kus ontwaakt het zelfbewustzijn en ontdekt het zich van de schijn van zijn afgezonderde leven waarin het ?volle zelf? juist sliep. Zodoende wordt verliefdheid niet alleen als een zelfverlies, maar vaak juist ook als een intensivering van het eigen bestaan ervaren, je zelfs als een tot zichzelf komen, een zelfverwerkelijking: ik wil niet meer en kan ook niet meer mijzelf zijn in deze on-volkomenheid ; ik ervaar nu het gemis waarvan ik mij eerder niet bewust was. De negatie van het zelf die in de verliefdheid besloten ligt is dus niet zozeer tegen iets gericht, maar gaat veeleer uit naar iets ? een meer volkomen staat van zijn. Daartoe dient het zelf ook iets achter zich te laten, in die zin wordt ook een offer gebracht: deze verheffing van zichzelf in en door de geliefde komt in de plaats van het voor zichzelf leven.' Verbrugge, A., *Staat van verarring. Het offer van liefde*, Amsterdam 2013, 154-155, citaat 155. Hooglied 1,2 en 8,1. Zie ook de preek van 25 augustus.

²⁰Cf. Levinas, E., *God, de dood en de tijd*, vert. C. Quené, Baarn 1993, 23-28: 'De dood van de ander en onze eigen dood'.

²¹Hooglied 8,6

²²Horst, W. van der, *Eerherstel van de liefde*, 13-14. Zie ook: 132-134.

²³Cf. Gezag 51

²⁴Kort na 1900, Art Nouveau, Weense Jugendstil eigenlijk, symbolistische kunst met een gouden glans. Klimt was geïnspireerd door de mozaïeken van Ravenna, die de Gouden Eeuw van Justinianus, de keizer van Byzantium weerspiegelen. Zie: [http://en.wikipedia.org/wiki/The_Kiss_\(Klimt\)](http://en.wikipedia.org/wiki/The_Kiss_(Klimt)); Cf. Nérét, G., *Gustav Klimt*, 1862-1918, vert. W. Boesten, Amsterdam 2010, 63-65.

Figuur 1: De kus, olieverf en goud op linnen, 1907-1908, 180x180 cm., Gustav Klimt, Oostenrijkse Galerie Belvedere, Wenen (detail).